

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КАЛУШКА ВІРА МИКОЛАЇВНА

УДК 342:81'272:347.973

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ
МОВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Тернопіль – 2024

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна».

Науковий керівник: доктор юридичних наук, доцент
Банах Сергій Володимирович,
Західноукраїнський національний університет,
декан юридичного факультету

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Терецький Владислав Іванович,
Науково-дослідний інститут приватного права і
підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України,
провідний науковий співробітник

кандидат юридичних наук
Миргород Валерія Валеріївна,
Сумський державний університет,
старший викладач кафедри адміністративного,
господарського права та фінансово-економічної
безпеки

Захист відбудеться 15 березня 2024 року о 10 годині 00 хвилин на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.082.04 у Західноукраїнському національному університеті за адресою: 46009, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11а, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Західноукраїнського національного університету за адресою: 46009, м. Тернопіль, вул. Бережанська, 4.

Автореферат розісланий 14 лютого 2024 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В. М. Слома

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В Україні з моменту проголошення незалежності одним із фундаментальних в державній політиці є питання мови: тому що забезпечення мовних інтересів людей належить до головних проблем національної безпеки держави. Отож, здійснення державних заходів у сфері врегулювання мовних відносин є механізмом спрямування політики органів влади на зміцнення та гарантування державності.

У мультинаціональних державах, таких як Україна, врегулювання мовних питань завжди мало протестний потенціал, а мовні конфлікти нерідко призводили до проявів сепаратизму. Тому уряд, законодавчо встановлюючи певний мовний режим, має враховувати, у першу чергу, національні інтереси. Мовна політика – це сфера боротьби національно зорієнтованих суспільно-політичних сил із тими, які відстоюють інтереси інших держав. У сфері мовної політики ця боротьба відображалася у чергуванні непослідовних спроб лібералізації регулювання мовних відносин в Україні.

Проте ситуація, що склалась сьогодні в Україні, неспровоковане агресивне вторгнення Росії, значною мірою вплинули на формування мовної політики. Активно проходить процес українізації: суспільство намагається відмежуватись від російської мови – мови країни-агресорки. Потужна політика росіянізації, що її протягом багатьох століть проводили Російська імперія і Радянський Союз щодо України, у наш час зазнає краху. Питання української мови сьогодні стає одним із надважливих для зміцнення державності України, захисту її суверенітету від ворожих вторгнень, розвитку її як вільної європейської країни.

Українська мова – це, насамперед, мова корінного етносу України. Незважаючи на важкі умови періодів бездержавності та територіальної роз'єднаності нації, українська мова все ж зберегла свою самодостатність і стала важливим чинником у возз'єднанні українських земель та відновленні соборної незалежності України. Вона є не тільки засобом спілкування, але і скарбницею духовного та культурного спадку нашого народу. У ній зберігаються історична пам'ять та досвід нації, віддзеркалюються традиції та звичаї, джерела світоглядних та моральних цінностей, тобто ознаки, які є притаманними саме цьому етносу, а, отже, є унікальними цеглинами у формуванні нашої національної ідентичності. Водночас визначення української мови як державної є неодмінною умовою існування нації та базовою матеріальною гарантією для забезпечення реалізації мовних прав українців.

Отож, пріоритетним завданням державної мовної політики є утвердження та розвиток української мови як головної умови ідентичності тієї нації, яка дала назву державі і проживає історично на території України та становить більшість її населення. Саме державна мовна політика має унеможливити перетворення України з незалежної суверенної держави в денационалізований географічний простір.

У наш час науковці все частіше говорять, що мова є першочерговим чинником національної ідентичності і безпеки держави. Україна у цьому контексті становить особливий інтерес для наукового дослідження, оскільки її

мовна ситуація є водночас і типовою, і унікальною. Типовою, адже поєднує всі можливі лінгвістичні проблеми, характерні для пострадянських країн, а також унікальною, бо, незважаючи на велику кількість перешкод, не припиняється процес національного творення і розвитку інституту державної мови.

Державна мовна політика досліджувалась у працях таких фахівців, як: М. Антонович, Б. Ажнюк, К. Вітман, Г. Залізник, В. Золотарьов, А. Корж, М. Костицький, С. Кравченко, М. Леоненко, І. Лопушинський, Т. Мельник, І. Плотницька, І. Огієнко, Г. Півторак, Т. Рудницька, М. Стріха, Л. Ткач, Ж. Шевчук та ін.

Проблеми формування і реалізації державної мовної політики у різних сферах життєдіяльності суспільства досліджували: Р. Белл, І. Дрювіте, Р. Каплан, Я. Матрас, І. Попеску, Р. Портер, А. Шайкевич та ін.

Вивченню мовної політики в Україні присвячені також праці О. Данилевської, Л. Масенко, Р. Лозинського, Г. Євсєєва, Я. Радевич-Винницького, О. Рудої, О. Ткаченка та ін.

Мовну політику України на певних історичних етапах розвитку досліджували О. Данилевська, С. Савойська та ін. Однак динаміка розвитку інституту державної мови в Україні, зважаючи на факти попередніх років та проблеми сучасності, сприяє його аналізу та потребує постійного перегляду й вивчення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дослідження проводилось у контексті Концепції державної мовної політики, затвердженої Указом Президента України від 15 лютого 2010 року № 161/2010, а також відповідно до Плану законодавчого забезпечення реформ в Україні, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 4 червня 2015 року № 509-VIII, Стратегії популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава», затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 року № 596-р.

Мета і завдання дослідження. *Мета* дослідження – проаналізувати історичні передумови та особливості становлення і розвитку інституту державної мови в Україні, визначити адміністративно-правові засади, сутність та елементи державної мовної політики, проблеми сучасної мовної ситуації, запропонувати шляхи їх вирішення.

З огляду на визначену мету, сформульовано наступні *завдання*:

- проаналізувати історичні передумови становлення та розвитку державної мови в Україні;
- розкрити наукові підходи до визначення сутності та елементів мовної політики;
- дослідити основні засади адміністративно-правового регулювання у сфері державної мовної політики України;
- з'ясувати правове становище суб'єктів державної мовної політики;
- визначити особливості застосування мовної політики у різних сферах суспільного життя;
- обґрунтувати особливості правового забезпечення державної мовної політики, окреслити роль Уповноваженого із захисту державної мови;

– виокремити особливості регулювання державної мовної політики в сфері захисту прав та інтересів національних меншин;

– здійснити порівняльно-правовий аналіз проблем щодо правового визначення і регулювання мовної політики в Україні та у зарубіжних країнах.

Об'єктом дослідження є суспільно-правові відносини, що пов'язані з формуванням і реалізацією державної мовної політики.

Предметом дослідження виступають адміністративно-правові засади державної мовної політики України.

Методи дослідження. В основу методології даного дослідження покладено систему загальнонаукових і спеціально наукових, філософсько-правових методів та способів наукового пізнання.

Зокрема, з метою отримання достовірних та унікальних результатів дослідження під час написання роботи застосовувалися різні методи, що забезпечували здійснення соціального, філософського, правового аналізу стану державної мовної політики в Україні.

Історико-правовий метод використовувався для розкриття історії становлення та еволюції мовної політики в Україні на всіх етапах її державотворення. Зокрема, проаналізовано порушені питання у ретроспекції, оскільки вони впливають на сучасну мовну ситуацію в Україні, і вирішення яких у майбутньому сприятиме ефективній побудові та реалізації державної мовної політики. Методи аналізу і синтезу, моделювання, узагальнення, що відносяться до загальнонаукових методів, допомагали визначенню чинників та передумов формування мовної політики держави, основних механізмів та засобів, необхідних для її реалізації. Завдяки методам моделювання та прогнозування нами виокремлено моделі забезпечення реалізації державної мовної політики у різних сферах життєдіяльності суспільства. За допомогою системного методу визначено взаємозв'язок між державою, засобами масової інформації, освітою, судочинством тощо. Для забезпечення прав національних меншин у ході проведеного дослідження використано формально-логічний та формально-догматичний методи. Застосування аналітичного методу та методу узагальнення сприяло визначенню проблемних аспектів у правовому полі, підготовці пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері державної мови і мов національних меншин. Порівняльно-правовий метод використовувався задля визначення основних тенденцій розвитку мовної політики у зарубіжних країнах з метою запозичення позитивного досвіду у формуванні ефективної державної мовної політики в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим науковим комплексним дослідженням адміністративно-правових основ державної мовної політики в Україні.

Наукова новизна отриманих результатів відображається у таких положеннях і висновках, що виносяться на захист:

вперше:

– запропоновано розуміння адміністративно-правових засад державної мовної політики України як обов'язкових положень та фундаментальних принципів створення і реалізації державної мовної політики, сутністю яких є

нормативно-правова регламентація державної мовної політики у різних сферах життєдіяльності суспільства, спеціальних засобів, методів, форм, механізмів і процедур щодо її забезпечення та захисту;

– сформульовано визначення державної мовної політики як частини національної політики, органічної складової політичного курсу держави, що є системою політичних, юридичних та адміністративних заходів, які спрямовані на врегулювання мовних відносин, зміну або збереження мовної ситуації у державі. Зазначено, що державна мовна політика в Україні базується на визнанні та всебічному розвитку української мови як державної і водночас гарантуванні розвитку мов національних меншин, права мовного самовизначення кожної людини;

– визначено структуру поняття «державна мовна політика» як динамічної єдності суб'єктів, об'єктів, цілей, завдань, результатів, критеріїв ефективності формування і реалізації державної мовної політики;

удосконалено:

– систематизацію наукових підходів учених-представників різних юридичних наук щодо розуміння змісту поняття «державна мовна політика» у контексті виокремлення загальнонаукових та спеціальнонаукових характеристик;

– висновки науковців щодо взаємозв'язку мовної політики із соціальною сферою та економікою держави, важливими елементами у реалізації загальнонаціональної політики;

– концептуальні підходи до визначення критеріїв, які висуваються до кандидата на посаду мовного омбудсмена, і надання пропозицій щодо вдосконалення процедури відбору кандидатів та порядку визначення переможця, обґрунтування необхідності внесення змін до національного законодавства у питанні його повноважень;

– наукові позиції щодо змісту міжнародних стандартів формування та здійснення державної мовної політики, розуміння основоположних засад мовної політики про забезпечення мовних прав титульної нації та прав національних меншин, закріплених у відповідних міжнародних документах;

дістали подальшого розвитку:

– наукове положення про те, що державна мовна політика є продуктом й інструментом широкої історико-соціальної дії, результатом прояву культурних, духовних, моральних цінностей та потреб, традицій, менталітету українського народу;

– аналіз правових відносин щодо здійснення державної мовної політики, що вимагає ефективних дій з боку держави у сфері вдосконалення чинного законодавства та врегулювання мовної ситуації в Україні;

– система наукових уявлень про те, що міжнародні стандарти державної мовної політики є відображеними у джерелах міжнародного права (а саме: деклараціях, конвенціях, директивах, положеннях, пактах, договорах тощо);

– пропозиції щодо запозичення зарубіжного досвіду адміністративно-правового врегулювання мовних відносин для України, зокрема, у питаннях визначення рівня володіння державною мовою посадових осіб, кандидатів на відповідні державні посади, працівників у сфері освіти, судочинства, засобів масової інформації тощо.

Практичне значення одержаних результатів. Основні висновки та результати цього дослідження становлять науковий теоретичний і практичний інтерес, а також можуть бути використані: для підготовки лекцій і семінарських занять, навчально-методичної літератури з дисципліни «Адміністративне право» (акт впровадження Західноукраїнського національного університету від 01 листопада 2023 р.); у науково-дослідній діяльності – з метою розробки і вдосконалення державної мовної політики, забезпечення ефективності її реалізації в Україні; у правотворчому процесі – для підготовки законопроектів, що регулюватимуть мовні відносини, а також з метою внесення змін до законодавства в умовах євроінтеграції України і розширення міжнародних відносин; у правозастосуванні – для вдосконалення практики реалізації мовної політики органами влади і місцевого самоврядування тощо.

Особистий внесок здобувача. Дисертація, усі наукові пошуки і дослідження у процесі її написання, висновки та результати здійснювались й отримувались здобувачем самостійно.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження оприлюднено на науково-практичних конференціях: III Міжнародній студентській науковій конференції «Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді» (м. Тернопіль, 15 травня 2019 р.); II Міжнародній науковій конференції «Тенденції реформування правової системи України і світу» (м. Тернопіль, 30 жовтня 2020 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід» (м. Тернопіль, 16–17 квітня 2021 р.); VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття» (м. Харків, 30 червня 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Гуманітарні аспекти цифрового суспільства» (м. Харків, 8 грудня 2022 р.).

Публікації. Основні результати та положення дослідження відображені у 9 наукових публікаціях, з-поміж яких 3 статті опубліковано у фахових наукових виданнях України, 1 стаття – у виданні іноземної держави та 5 тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Відповідно до визначених мети та завдань дисертаційного дослідження, робота складається із вступу, трьох розділів, які об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 223 сторінки, з них – 188 сторінок основного тексту, список використаних джерел містить 202 найменування і займає 20 сторінок, додатки містяться на 4 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, встановлено її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, предмет і об'єкт дослідження, охарактеризовано методи наукового пізнання, які використано в роботі, розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, аргументовано особистий внесок здобувача, наведено відомості про

апробацію матеріалів дисертації, анонсовано структуру дисертації, зазначено її обсяг.

Розділ 1 «Загальна характеристика державної мовної політики в Україні» складається з трьох підрозділів, в яких проаналізовано історичні передумови становлення та розвитку української мови як державної, розкрито наукові підходи до визначення сутності та елементів мовної політики, охарактеризовано нормативно-правові акти у сфері державної мовної політики України.

У підрозділі 1.1. *«Становлення та розвиток української мови як державної: історичний аспект»* з'ясовано, що Україна отримала у спадок деформовану мовну ситуацію: співвідношення носіїв української і російської мов не відповідає співвідношенню етнічних українців та росіян. Українську мову було перетворено на допоміжний засіб для комунікації, що порушило її природний стан. Модель відносин між українською й російською мовами владою формувалася так, аби вони сприймалися людьми як відносини не між мовами, а між мовою та діалектом. Також небезпеку поглинання української мови російською посилили демографічні чинники (змішані шлюби, переміщення великих мас населення тощо), культурна та освітня політика, втручання у систему мови через зближення її з російською на різних рівнях: у правописі й орфоєпії, граматиці та у словниковому складі. В Україні явище двомовності носить незбалансований характер, що відображає постколоніальний стан нашого суспільства. Двомовність в Україні склалася не унаслідок спонтанних процесів розвитку нації, а була результатом політичних репресій та геноциду, включно із голодомором.

Таким чином, мовну ситуацію, що склалась сьогодні в Україні, потрібно розглядати як результат асиміляційного процесу щодо примусового перетворення україномовного населення на російськомовне, який здійснювався, щоб розчинити український народ у російському, щоб знищити Україну як самостійну державу.

Акцентовано увагу на тому, що українська держава повинна вживати необхідних рішучих заходів для підтримки розвитку української як державної мови. Адже успіх відродження мови і культури, які пережили вкрай важкий та тривалий період пригнічення, насамперед, залежить від двох взаємопов'язаних чинників: колективної волі народу до незалежності і самостійності та зусиль національної еліти, що впроваджує мовну політику в державі. Єдність суспільства формує масове усвідомлення громадянами України приналежності до єдиного мовного простору. Отже, поширення у нашій державі єдиної державної мови – української – є запорукою її незалежності та політичної стабільності.

У підрозділі 1.2. *«Наукові підходи щодо визначення сутності мовної політики»* для кращого розуміння поняття «мовної політики» розглянуто деякі пояснення і трактування загалом.

Опрацювавши наукові матеріали щодо особливостей мовної політики, ми прийшли до думки про однаковість учених у питанні розуміння мовної політики. Зокрема, мовну політику вони визначають як частину національної

політики, що спрямована на урегулювання мовних відносин і розв'язання мовних конфліктів та залежить від типу держави (мононаціональної, багатонаціональної чи поліетнічної), розвитку економіки, положення у світовій спільноті, а також від владних структур, активності суспільних організацій, міжнародних зв'язків тощо.

Окремо увагу приділено практичним аспектам створення системи відповідної мовної освіти в Україні. З'ясовано, що освіта має стати підґрунтям для розвитку високого рівня мовної культури громадян, виховувати повагу та пошану до української мови як державної, а також до мов національних меншин.

Також зазначено, що важливим показником якісної мовної політики є її відповідність принципам мовної екології, а саме: збалансоване застосування заходів мовного планування, які відповідають мовним потребам етнокультурних спільнот. Разом з тим, мовне законодавство хоч і зорієнтоване на конкуренцію мов, проте не може посприяти мовному розмаїттю. Європейські принципи ґрунтуються, насамперед, на свободі вибору та підтримці меншин. Під тиском економічних та соціальних чинників ринкових відносин людина зазвичай віддає перевагу вибору домінантного середовища, а не своєму внутрішньому уподобанню чи переконанню. Для незахищених мов вплив такого соціального примусу може бути фатальним.

Зроблено висновок про те, що Україна повинна цілеспрямовано та послідовно проводити у життя обрану мовну політику із її пріоритетним напрямом, а саме: виконанням статті 10 Конституції. Адже нація може бути тільки тоді повністю функціональною, коли її базова сфера – державна мова – забезпечена, реалізована та захищена.

Мовна політика є важливою складовою державної етнонаціональної політики, тому відображає принципи і певну ідеологію, що сповідуються державою в етнонаціональній сфері суспільно-правових відносин. Форми й основні напрями запровадження мовної політики детерміновані чинним суспільно-політичним ладом, історичними особливостями, формою державного устрою та правління, міжетнічними відносинами у різних сферах суспільного життя тощо. Для ефективності мовної політики її ідеологічні настанови й практичні заходи мають бути взаємопов'язаними.

Підрозділ 1.3. «Нормативно-правові акти у сфері державної мовної політики України» присвячено аналізу нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері мовної політики, до яких можна віднести: 1) Конституцію України від 28 червня 1996 року; 2) Закони України: «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 р. № 2704-VIII; «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» від 15.05.2003 р. № 802-IV; 3) Укази Президента України: «Про Концепцію державної мовної політики» від 15.02.2010 р. № 161/2010; «Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України» від 31.05.2018 р. № 156/2018; 4) Постанови Кабінету Міністрів України: «Про схвалення Стратегії популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава» від 17.07.2019 р. № 596-р; «Про затвердження Порядку взаємодії

Уповноваженого із захисту державної мови з органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування» від 21.08.2019 р. № 819; 5) інші нормативно-правові акти, що стосуються різних сфер застосування української мови як єдиної державної; б) міжнародно-правові акти, що регулюють мовне питання, тощо.

Якщо говорити про європейські засади мовної політики, то варто згадати Європейську хартію регіональних або міноритарних мов, прийняту Радою Європи 05.11.1992 р., у якій відображено найголовніші принципи та засади мовної політики, які є актуальними для європейських країн, зокрема і для України.

Особливу увагу приділено статусу державної мови. Законодавство України визначає, що єдиною державною мовою є українська мова. Такий статус мови зумовлений державотворчим самовизначенням та довгоочікуваним вибором української нації і є основною складовою конституційного ладу України.

У **Розділі 2 «Інституційне забезпечення державної мовної політики України»** в межах трьох підрозділів розглянуто питання діяльності суб'єктів адміністративно-правового регулювання у сфері державної мовної політики України, визначено особливості застосування мовної політики у різних сферах суспільного життя, окреслено механізми захисту української мови як державної.

Підрозділ 2.1. «Діяльність суб'єктів адміністративно-правового регулювання у сфері державної мовної політики України» присвячений визначенню поняття «мовні відносини» та питанням функціонування системи органів управління у сфері мовної політики.

Під поняттям «мовні відносини» запропоновано розуміти такий різновид суспільних відносин, змістом яких виступають зв'язки між їх суб'єктами, а саме: громадянами, органами державної влади, національними меншинами тощо, які виникають у сфері збереження, використання і поширення національних мов.

У системі адміністративного регулювання державної мовної політики нами виокремлено сукупність суб'єктів – органів адміністрування, до сфери дії яких віднесено проведення організаційних заходів у різних сферах суспільного життя, що покликані здійснювати вплив на суб'єктів суспільних відносин, використовуючи спеціальні засоби адміністративно-правового регулювання їх поведінки. Органи, що визначають мовну політику, поділяються на державні органи загальної компетенції і спеціальні органи управління. Державні органи загальної компетенції України: Президент, Верховна Рада, Кабінет Міністрів, органи державного управління на місцях та органи місцевого самоврядування.

Головними інструментами Президента України у сфері мовної політики є Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, яка функціонує як спеціальний регуляторний орган влади, що відповідальний за розподіл радіо- та телевізійних частот. Другий інструмент – це Національна комісія зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права, що підпорядкована безпосередньо Президентові, є його діючим консультативно-дорадчим органом.

Досліджено, що Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, Національна комісія зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права, Комітет гуманітарної та інформаційної політики, Національна комісія зі стандартів державної мови тощо є спеціальними

органами, які тією чи іншою мірою впливають на формування та реалізацію державної мовної політики в Україні. Також в Україні із прийняттям Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» з'явилася посада Уповноваженого із захисту державної мови, який здійснює державний контроль щодо застосування державної мови органами державної влади й місцевого самоврядування, установами, підприємствами та організаціями, а також їх посадовими і службовими особами, громадськими об'єднаннями та політичними партіями, іншими юридичними особами тощо.

Визначено, що суб'єктами, які впливають на здійснення державної мовної політики, є суспільні організації, політичні партії, асоціації науковців, вчителів, журналістів, письменників, дослідницькі центри, мовознавчі інститути, академії наук, служби культури мови, перекладів.

У підрозділі 2.2. «Особливості застосування мовної політики у різних сферах суспільного життя» з'ясовано, що повноцінне функціонування та розвиток української мови у всіх сферах суспільного життя на усій території нашої держави є гарантією збереження та охорони ідентичності української нації, а також політичної єдності України. Тому Українська держава повинна забезпечувати відродження та захист української мови, ефективну розбудову українського мовного інформаційного простору.

Вплив засобів масової інформації на мовну ситуацію полягає не лише у тому, що вони забезпечують доступ до інформації рідною мовою та встановлюють межі мовного й інформаційного простору, а й у тому, що багато людей використовують їх для здобуття знань української мови та практичної роботи щодо навичок її опанування. Радіо і телебачення прищеплюють специфічні зразки мовної поведінки, виховують національну гідність, формують мовну та національну свідомість глядачів і слухачів. Це найпотужніші на сьогодні засоби тиражування комунікативних стереотипів, уявлень і знань, що одночасно впливають на різні параметри мовної ситуації.

Особливу роль відведено системі виховання й освіти, що має не лише забезпечувати практичне володіння мовою, а й вести до формування національної мовної свідомості, прищеплювати навички мовного етикету та культури міжмовних стосунків. Враховуючи незадовільну якість підручників для вивчення української мови, посібників, навчальних радіо- та телепрограм, відеоматеріалів, електронної продукції тощо, МОН України повинно запровадити лінгвістичний моніторинг якості навчання та методичних матеріалів разом із публікацією його результатів у засобах масової інформації.

Акцентовано увагу на тому, щоб у роботі органів влади та місцевого самоврядування, підприємств, організацій і установ державної та комунальної форм власності використовувались винятково КП із інтерфейсом державною мовою. Рекомендовано також створення сайту для студентів, де можна було б організувати конкурс енциклопедичних статей за різними номінаціями, центрів дистанційного навчання, спрямованих як на українських, так і на іноземних користувачів.

Важливим стимулом для розширення уживання української мови стали правові норми, що зобов'язують використовувати її в рекламі та маркуванні

товарів. Однак випадкові порушення цих прав помітні кожному уважному спостерігачеві. Тому необхідно виробити систему контролю за дотриманням відповідних норм законодавства та встановлення відповідальності за їх порушення.

Окрім того, обґрунтовано доцільність створення в Інституті мовознавства НАН України підрозділу, який би займався дослідженням теоретичних і прикладних проблем мовної політики, здійснював би системний аналіз мовної політики, мовної ситуації та давав би практичні рекомендації на найближче та віддалене майбутнє.

Підрозділ 2.3. «Правова охорона державної мовної політики» присвячений питанню захисту державної мови в Україні.

З'ясовано, що під поняттям «адміністративно-правова охорона» потрібно розуміти інститут адміністративного права, який складається із однорідних норм права, вплив яких спрямовано для попередження правопорушень (в тому числі для профілактики злочинів) і відновлення порушених прав та законних інтересів юридичних і фізичних осіб, які здійснюються з використанням адміністративного інструментарію – форм діяльності адміністрації, також засобів адміністративного примусу і процедур.

Держава, маючи за обов'язок захист власної мови, передбачає у законодавстві відповідні механізми із реалізації захисної функції у мовній сфері.

Акцентовано увагу на дослідженні правового статусу та особливостей діяльності Уповноваженого із захисту державної мови. З'ясовано, що Уповноважений із захисту державної мови свою діяльність здійснює незалежно від державних органів і посадових осіб, призначається за спеціальною процедурою Кабінетом Міністрів строком на 5 років. Його діяльність визначається Законом «Про забезпечення функціонування української мови як державної» та іншими нормативно-правовими актами.

До кандидата в Уповноваженого із захисту державної мови висувуються відповідні вимоги, яким він повинен відповідати. Зокрема йдеться про наявність українського громадянства, володіння державною та англійською мовами, притаманність ділових та моральних якостей та ін. Проте формулювання таких критеріїв для кандидата на посаду Уповноваженого із захисту державної мови не можна вважати досконалим, а тому має бути дещо уточненим. По-перше, дотримання освітнього та професійного цензів може вказувати на рівень фахової підготовки кандидата на посаду, зумовлюючи тим самим надлишкове дублювання таких вимог. Це лише обтяжує законодавче формулювання, що повинно відповідати критеріям чіткості та зрозумілості. По-друге, вимога щодо здобуття вищої освіти теж має бути конкретизована, оскільки вона співвідноситься з іншим цензом – професійним, який не розповсюджується на будь-який профіль вищої освіти. По-третє, рівень володіння державною мовою повинен бути не менший другого рівня (С2), встановленого Національною комісією зі стандартів державної мови, що свідчитиме про вільне володіння кандидатом українською мовою. Крім того, потребує уточнення і критерій наявності у кандидата на посаду мовного омбудсмена досвіду здійснення діяльності із захисту державної мови або правозахисної діяльності. Наголошено,

що вказана вимога повинна бути сформована з урахуванням функціонального призначення посади Уповноваженого та її індивідуальності. Адже правозахисна діяльність може бути досить широкою за змістом й навіть опосередковано не мати відношення до мовної сфери.

Зроблено висновок про те, що повноваження мовного омбудсмена гарантують достатні правові механізми із захисту української мови.

Розділ 3 «Актуальні питання реалізації мовної політики в Україні» складається з двох підрозділів, в яких висвітлено проблемні аспекти правового регулювання державної мовної політики в сфері захисту прав та інтересів національних меншин та шляхи їх вирішення, а також досліджено зарубіжний досвід забезпечення функціонування державної мови і можливість його застосування в Україні.

У підрозділі 3.1. *«Проблемні аспекти правового регулювання державної мовної політики в сфері захисту прав та інтересів національних меншин: шляхи їх вирішення»* розглянуто питання державного регулювання та законодавчого забезпечення мовної політики, що спрямовані на правовий захист нацменшин.

Зазначено, що від того, як буде побудована мовна політика, якими є її основні цілі та завдання, залежить цілісність суспільства, його ефективне функціонування та розвиток. Адже, з моменту проголошення незалежності мовне питання в Україні набуло відверто політичного забарвлення. Жодна політична криза чи виборча кампанія не обходилися без спекуляцій та провокацій щодо мовного питання.

Сьогодні в українському суспільстві виокремилися істотні проблеми у реалізації мовної політики, зокрема щодо її впливу на перебіг політичних процесів. Вони мають багатоаспектний характер. З однієї сторони, – це формування та визначення пріоритетів державної мовної політики, з іншої – вплив мовного питання на весь політичний процес у контексті сучасних викликів.

З'ясовано, що можливість виникнення будь-якого конфлікту на ґрунті мовного питання є превентивною загрозою розпаду держави, доки процес реалізації мовної політики відбувається не надто успішно через внутрішні і зовнішні чинники. До внутрішніх чинників слід віднести важку історичну спадщину та регіональну поділеність України, коли регіони різняться як культурою, так і мовною приналежністю. У державі є анклавні з неоднорідними національно-культурними, мовними, соціально-політичними традиціями та орієнтаціями. Історично це зумовлено входженням окремих частин України до складу різних держав і різним часом їх об'єднання у складі однієї держави.

Звідси, ефективність регулювання складних і важливих суспільних відносин, до яких також відноситься і правовий мовний статус нацменшин, передбачає цілеспрямовану діяльність органів влади на основі науково обґрунтованих механізмів, принципів та засобів досягнення цілей і тактичних завдань держави й суспільства. Окрім того, формування правового захисту мов нацменшин – це об'єктивна реакція держави на потреби внутрішнього упорядкування засад та основних умов мовної політики. Забезпечення прав

громадян, що представляють нацменшини, повинно відбуватися не лише на загальнонаціональному, а й на регіональному рівнях.

Визначено чинники, які відіграють особливу роль для нацменшин, а зокрема: «мотив небезпеки» і «принцип справедливості» у мовній політиці. Саме вони здійснюють вплив на формування і розвиток мовної політики. Тому роль держави та її інститутів у цій сфері визначається тим, що держава встановлює та регулює мовні права нацменшин у межах власної території.

У підрозділі 3.2. «Зарубіжний досвід забезпечення функціонування державної мови і можливість його застосування в Україні» обґрунтовано різні наукові позиції щодо трактування поняття «мовної політики»: по-перше, як органічну частину національної політики тієї чи іншої держави; по-друге, як сукупність заходів, що вживаються для цілеспрямованого впливу на розвиток мовного регулювання.

З'ясовано, що мовна ситуація у різних куточках світу є важливим чинником розвитку соціальної, культурної, духовної солідарності, етнічної ідентичності, а також ефективним механізмом комунікативного обміну. Водночас вона може також спричиняти як мирне співіснування етнічних груп, так і конфронтацію, соціальну напруженість. Саме тому, основне завдання мовної політики у демократичній державі полягає у знаходженні балансу загальнодержавних та місцевих інтересів, що вимагає створення її національної моделі. Але зробити це непросто, адже баланс інтересів у мовній політиці практично ніколи не формувався на принципі рівності її компонентів. Пріоритетом поширення та підтримки державної мови є звуження сфери дії регіональних чи міноритарних мов.

Визначено, що мовна політика, яка характеризується перспективністю, може бути конструктивною і деструктивною. Конструктивна – спрямована на розширення комунікаційних функцій мов, сфери їхнього застосування, підвищення їхньої соціально-комунікативної ролі, також на створення та розвиток літературних мов. Прикладом такої політики є державна мовна політика Швейцарії, у якій статус офіційної надано усім мовам корінного населення. Конструктивною можна вважати мовну політику держави, що спрямована на вільне та рівноправне функціонування усіх національних мов, а також на розвиток та вдосконалення двомовності.

На основі досліджень особливостей реалізації мовної політики в окремих державах з'ясовано, що одним із цікавих прикладів для України є Франція, яка упродовж не одного століття була та залишається першою, принаймні на європейському субконтиненті, що послідовно запроваджує тверду мовну політику, спрямовану на захист власної мови.

Досвід різних країн свідчить, що лише декларування статусу державної мови є недостатнім для її повноцінного утвердження та розвитку в усіх сферах життя суспільства. Необхідні механізми, інструменти, заходи та важелі з боку державної влади у сфері реалізації законодавчих норм про мову на практиці. Одним із таких важелів, що активно використовується у багатьох країнах світу, є мовні квоти на телебаченні та радіо.

ВИСНОВКИ

Отже, отримані у процесі дослідження результати свідчать про досягнення заявленої мети та завдань і є підставою для формулювання основних висновків, тез, рекомендацій, що мають теоретичне і практичне значення, а саме:

1. У процесі дослідження з'ясовано, що проблемність державної мовної політики в Україні виникла не спонтанно. Доволі трагічні історичні передумови зумовили її гостроту сьогодні. Низка царських указів: Валуєвський циркуляр та Емський указ, інші акти про заборону української мови, шкіл, церковних служб, преси, книжок, перекладів, театральних вистав у часи окупації наших земель Російською імперією, русифікаторська політика у радянські часи обмежували сферу використання, а часом і повністю забороняли українську мову. Питання мови також використовується сьогодні Росією у риторичі щодо її мотивів збройної агресії та злочинних дій проти України та українського народу.

Проблема щодо реалізації мовної політики сьогодні є досить часто предметом політичних спекуляцій, які заважають об'єктивній оцінці і тлумаченню законодавчих актів, що регулюють застосування мови в Україні. Після тисячолітньої русифікації лише послідовна мовна політика змогла б скоригувати мовну ситуацію, що склалась сьогодні в Україні. Розвиток та функціонування української мови як державної у всіх сферах суспільного життя на всій території нашої держави є першочерговим елементом у забезпеченні національної безпеки і національних інтересів України. Тому розвиток української мови та впровадження її у всі сфери життя має створити підстави для утвердження її державності, набуття нею авторитетності та перспективності, а також забезпечити вільний розвиток мов національних меншин, створити оптимальне мовне середовище в Україні.

2. Досліджуючи сутність мовної політики, робимо висновок, що мовна політика – це складний і багатогранний феномен суспільства. Щоб об'єктивно оцінити її сутність, потрібно враховувати усі її структурні елементи:

- 1) суб'єкти, які її здійснюють, чи активно на неї впливають;
- 2) об'єкти, щодо яких відбуваються заходи мовної політики;
- 3) мета і завдання мовної політики;
- 4) мовна ситуація як вихідна точка мовної політики;
- 5) інтереси й ідеологічні засади, на основі яких ґрунтується та реалізовується мовна політика;
- 6) механізм та основні способи реалізації мовної політики тощо.

Отже, мовну політику можна визначити як сукупність ідеологічних постулатів та практичних дій, що спрямовані на врегулювання мовних відносин в Україні чи на розвиток мовної сфери у певному напрямі. Мовна політика є системою заходів (політичних, адміністративних, юридичних та ін.), що спрямовані на врегулювання мовних відносин, зміну або збереження мовної ситуації у державі.

В Україні задля подолання деформації мовного простору, спричиненої асиміляційною політикою окупантів, пріоритетом мовної політики визнається утвердження і розвиток української мови як головної ознаки нації, яка історично

проживає на її території та становить абсолютну більшість населення (близько 79%), а також яка визначила назву нашої держави.

3. У ході дослідження також встановлено, що правове регулювання мовної політики в Україні здійснюється згідно з: Конституцією України, законами та підзаконними нормативно-правовими актами, міжнародними зобов'язаннями. Важливим також є прийняття Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII, що регламентує вживання української мови, згідно із Конституцією, у всіх сферах суспільного життя та на усій території України, та передбачає санкції за невиконання його норм. Зазначений Закон відповідає світовим демократичним міжнародним стандартам.

Варто зазначити, що останнім часом в Україні було прийнято законодавство, що сприятиме зміцненню статусу української мови і закріпленню її у всіх публічних сферах життя, та стане основою для формування ситуації, яка була б сприятлива для розвитку української мови як єдиної державної. Водночас варто також було б прийняти закон про мови меншин, порядок їх застосування на регіональному чи місцевому рівні поряд із єдиною офіційною державною мовою, що відповідало б європейській практиці. Також удосконалення потребує закон про громадянство, що має передбачати складання екзамену чи тесту, який визначатиме рівень володіння державною мовою, та має бути обов'язковим при отриманні громадянства України. Низка інших чинних законів повинна узгоджуватися із мовним законодавством.

З огляду на реалії, коли українську мову використовує менша частина українського суспільства, охоронна функція мови повинна підкріплюватися багатьма законами, підзаконними актами, що мають бути прийняті для деталізації і реалізації чинного закону про мову. Зокрема, необхідно прийняти Закон України «Про застосування державної мови в науці, освіті та культурі» та видати наказ Міністерства юстиції України «Про заходи у сфері вивчення державної мови державними службовцями, працівниками суду і нотаріату». Проте потрібно бути обережними у прийнятті законів щодо мовної політики з метою уникнення бюрократизації і непотрібних правових актів. Отож, юридична техніка цих правових актів повинна бути чіткою, стислою і конкретною.

4. З'ясовано, що в Україні створено та функціонують низка державних органів, що безпосередньо впливають на формування і розвиток, а також реалізацію та охорону державної мовної політики. До них відносяться: Національна комісія із зміцнення демократії та утвердження верховенства права, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, Комітет гуманітарної та інформаційної політики, Національна комісія зі стандартів державної мови тощо.

Для інституту державної мови важливою умовою є існування правових актів, що його регулюють, а також контролюючих органів, що слідкують за дотриманням правових норм у цій сфері. Досвід створення аналогічних органів можна запозичити у Німеччини, Франції, Румунії і багатьох інших держав, що, безумовно, могло б позитивно вплинути на мовну ситуацію у нашій країні. Адже правові норми без ефективної системи примусу не дадуть жодного ефекту.

Також робимо висновок, що сучасна державна мовна політика України може бути ефективною лише за умови існування визначеного механізму її правового забезпечення, що є оптимальним для вирішення різноманітних проблем щодо мовних відносин. Тому злагоджені дії органів влади, громадських структур, науковців, що керуються конституційними положеннями, будуть запорукою успіху.

5. Окрім того, державна мовна політика повинна зосереджуватися на наступних пріоритетних напрямках:

- приведення мовного законодавства та практики його застосування у відповідність до Конституції України і Рішення Конституційного Суду про тлумачення ст. 10 Основного Закону, зокрема що стосується вимог відповідного рівня володіння українською мовою кандидатами у народні депутати і народними депутатами України, а також державними службовцями всіх рівнів, осіб, призначених на посади у системі органів державної влади і місцевого самоуправління, насамперед, у сфері освіти, науки, культури, засобів масової інформації, Збройних Сил; обов'язкового складання українською мовою вступних іспитів у вищі навчальні заклади України та застосування її в освітньому процесі;

- створення відповідної нормативної бази підтримки для українськомовних ЗМІ, заохочення книговидавництва та пісенної продукції українською мовою, а також українського кіно та театру;

- піднесення престижу та авторитетності української мови;

- виховання мовної свідомості та гідності громадян нашої держави;

- вироблення ефективних засобів та механізмів захисту від зовнішньої мовно-культурної експансії і проявів дискредитації української державної мови;

- розширення застосування державної мови у всіх сферах життєдіяльності на території України;

- покращення якості українського мовлення та мовної культури в ЗМІ;

- створення системи контролю за дотриманням норм мовного законодавства.

Отже, спрямованість державної політики щодо зміцнення позицій української мови як у повсякденному житті, так і у сфері державного управління забезпечить розкриття нових горизонтів розвитку держави та суспільства, виведенню України на високий міжнародний рівень з долученням до кращих моделей демократично-правового ефективного державотворення, що базується на впровадженні консолідуючої мовної політики, яка у пріоритеті має зміцнення, розвиток та об'єднання української нації. Таким чином, збереження та розвиток української державної мови є запорукою збереження держави, тому на її захист повинні бути спрямовані усі охоронні дії держави, адже людина виступає конкретно-історичною та національно-культурною індивідуальністю, а також є носієм мови і духовної культури нації.

6. Свою діяльність у сфері охорони та захисту мови здійснює Уповноважений із захисту державної мови. Варто підкреслити, що Уповноважений є досить новою інституцією, діяльність якої безпосередньо спрямована на захист мовних прав та інтересів кожного і належне функціонування єдиної державної української мови. Мовний омбудсмен згідно із Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» сприяє

застосуванню української мови в усіх сферах суспільного життя, що передбачені Законом, та на усій території України.

Повноваження мовного омбудсмена гарантують достатні правові механізми його впливу на поведінку учасників мовних відносин та дозволяють йому виконувати власні завдання із захисту української мови як державної з урахуванням специфіки зазначених відносин і форм мовної комунікації.

Удосконалення й узгодження діяльності Уповноваженого першочергово потребує: надання Уповноваженому статусу державного службовця; узгодження його діяльності з іншими суб'єктами і формами захисту української мови; розширення гарантій незалежності Уповноваженого; деталізації порядку та механізму реалізації ним повноважень; затвердження Порядку здійснення мовної експертизи; надання можливості поновлення пропущеного із поважних причин строку подання скарги до мовного омбудсмена; прив'язки завершення контрольних заходів мовного омбудсмена до направлення ним подань, висновків і рекомендацій; скорочення строку надання витребуваних документів та інформації, закріплення видів і процедури застосування стягнень у випадку їх повторного ненадання.

7. Вирішення мовних проблем в Україні вимагає науково обґрунтованого поєднання усього перспективного, у тому числі, і загальноєвропейських тенденцій та світового досвіду їх розв'язання. Як результат – новий зміст модернізації мовної політики у нашій державі передбачає підтримку розвитку і функціонування державної мови, а також мов національних меншин із врахуванням ціннісних орієнтацій, соціальних, психологічних особливостей, мовних потреб громадян, що потребує, насамперед, науково-теоретичного осмислення та обґрунтування нормативно-правових засад її здійснення.

Як бачимо, мовне законодавство Америки та країн Європи у більшості випадків містить закони про державну (офіційну) мову (мови) і закони про мови національних меншин, що не суперечать між собою, регулюючи відповідні мовні відносини як на державному, так і на регіональному рівнях задля гармонізації загальних та специфічних мовних інтересів.

8. Мовна політика в країнах Центральної та Східної Європи мало чим відрізняється від аналогічної політики країн Заходу, адже спрямована на першочергову підтримку національних державних мов із метою забезпечення їх функціонування у всіх сферах суспільного життя. Як винятки, які не вписуються у загальноєвропейський мовний ландшафт, можна назвати мовні ситуації у деяких державах федеративного чи конфедеративного типу, як от Бельгія та Швейцарія, що мають декілька офіційних мов.

Зарубіжний досвід може бути корисним для України, адже він переконує, що недостатнім є лише декларування статусу державної мови для її повноцінного утвердження та розвитку в усіх сферах життя суспільства. Необхідні механізми, інструменти, заходи та важелі з боку державної влади у сфері реалізації законодавчих норм про мову на практиці. Одним із таких важелів, що активно використовується у багатьох країнах світу, є мовні квоти на телебаченні та радіо.

Також для України важливо перейняти позитивний досвід та заохочувати вивчення української мови, підняти її авторитетність серед населення. У наш час все більше людей переходять на українську, проте потрібна зважена та послідовна державна мовна політика, що чітко б окреслила основні пріоритети та цілі у даному питанні.

На прикладі Польщі робимо висновок, що в Україні повинен бути створений спеціальний державний орган, що відповідатиме за ведення мовної політики та щороку звітуватиме через ЗМІ громадськості про свої досягнення та актуальні цілі на найближчий період. Такий державний орган має взаємодіяти із органами державної влади на місцях і органами місцевого самоврядування щодо реалізації державної мовної політики з метою одержання інформації, що стосується мовної ситуації на місцях та планування мовної політики із врахуванням місцевих особливостей.

Таким чином, можна зробити висновок, що мовні проблеми необхідно вирішувати із врахуванням статусу незалежності та суверенності України та її інтеграційних європейських прагнень. Саме ці пріоритети повинні диктувати умови формування і реалізації мовної політики та спрямовувати українське законодавство. Адже питання взаємозв'язку політики та мови набуває важливого значення в аспекті визначення майбутнього у мовному розвитку України і формування національної свідомості суспільства. Розробка та впровадження релевантних законів потребує відповідної мовної політики. Деякі нормативно-правові акти є фрагментарними та не можуть у цілому ефективно визначати мовні відносини. Водночас тільки перенесення зарубіжного досвіду без врахування українських міжнаціональних взаємин, до яких додається лобіювання інтересів етнічних спільнот, унеможлиблює прийняття загального документа. Якщо мовне законодавство формується як частина узгодженої у суспільстві державної мовної політики і при цьому враховує міжнародно-правові стандарти, ризик посилення напруженості і насильницьких конфліктів помітно знижується. Законодавче забезпечення державної мовної політики вимагає, перш за все, вирішення ряду завдань, зокрема, розв'язання мовних проблем на основі консолідації українського суспільства відповідно до Конституції України. Державна мовна політика буде успішною лише за умови, що є одна державна мова – українська. Водночас всі етноспільноти, які проживають на території нашої держави, мають відчувати безпеку, а державні гарантії їх мовних прав та свобод повинні бути підкріплені високим ступенем толерантності щодо їх реалізації. Така мовна політика сприяла б єднанню української нації, кращому взаєморозумінню усіх корінних народів та національних меншин.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Калушка В. М. Історичні передумови та проблеми сучасної мовної ситуації в Україні. *Європейські перспективи*. 2019. № 1. С. 260–265.
2. Калушка В. М. Інститут державної мови в Україні: проблеми становлення та розвитку. *Право UA*. 2019. № 2. С. 245–249.

3. Калущка В. М. Світовий досвід здійснення мовної політики: позитивні та негативні тенденції. *Наше право*. 2020. № 4. С. 232–237.

4. Kalushka V. Subjects of administrative and legal regulation of state language policy in Ukraine. *Legal, Economic Science and Praxis*. 2022. № 6. P. 41–45.

Опубліковані праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Калущка В. М. Поняття, зміст та напрямки державної мовної політики України. *Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді: збірник тез доповідей III Міжнародної студентської наукової конференції* (м. Тернопіль, 15 травня 2019 р.). Тернопіль, 2019. С. 374–376.

6. Калущка В. М. Роль державної мовної політики України у захисті прав національних меншин. *Тенденції реформування правової системи України і країн світу: збірник тез доповідей II Міжнародної наукової конференції* (м. Тернопіль, 30 жовтня 2020 р.). Тернопіль, 2020. С. 263–265.

7. Калущка В. М. Основні цілі та напрямки здійснення державної мовної політики. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 16–17 квітня 2021 року). Тернопіль, 2021. С. 272–274.

8. Калущка В. М. Співвідношення понять «охорона» і «захист» у сфері здійснення державної мовної політики. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття: тези доп. учасників VI Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 30 черв. 2022 р.); *Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук.* Харків: НДІ ППСН, 2022. С. 62–64.

9. Калущка В. М. Нормативно-правове регулювання відносин у сфері мовної політики України. *Гуманітарні аспекти цифрового суспільства: тези доп. учасників міжн. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 8 грудня 2022 р.). Харків: НДІ ППСН, 2022. С. 72–75.

АНОТАЦІЯ

Калущка В. М. Адміністративно-правові засади державної мовної політики України. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2024.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню адміністративно-правових засад державної мовної політики України. Визначено, що пріоритетним завданням державної мовної політики є утвердження та розвиток української мови як головної умови ідентичності нації, що проживає історично на території України та становить більшість її населення.

Особливу увагу приділено інституційному забезпеченню державної мовної політики України. Доведено, в Україні має бути створений державний орган, що

відповідатиме за ведення мовної політики та щороку звітуватиме через ЗМІ громадськості про свої досягнення та актуальні цілі на найближчий період.

Внесено пропозиції щодо запозичення зарубіжного досвіду адміністративно-правового врегулювання мовних відносин для України, що полягає у визначенні рівня володіння державною мовою посадових осіб, кандидатів на відповідні державні посади, працівників у сфері освіти, судочинства, засобів масової інформації тощо. Зроблено висновок про те, що мовні проблеми необхідно вирішувати із врахуванням статусу незалежності й суверенності України та її інтеграційних прагнень до європейської спільноти.

Ключові слова: мовна політика, державна (офіційна) мова, нація, адміністративно-правове регулювання, нормативно-правові акти, органи адміністрування, захист мовних прав.

ANNOTATION

Kalushka V. M. Administrative and legal foundations of the state language policy of Ukraine. – *On the rights of the manuscript.*

Dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences for specialty 12.00.07 – Administrative Law and Process; Finance Law; Information Law. – West Ukrainian National University, Ternopil, 2024.

The dissertation is a comprehensive study of the administrative and legal regulation of the state language policy of Ukraine.

Since the declaration of independence in Ukraine, the issue of language has been one of the fundamental issues in state policy. Because ensuring the linguistic interests of citizens is one of the main problems of the state's national security. Therefore, the implementation of state measures in the sphere of regulating language relations is a mechanism for directing the policy of the authorities to strengthen and guarantee statehood.

The development and functioning of the Ukrainian state language in all spheres of public life and throughout the territory of our country is a primary element in ensuring the national security and national interests of Ukraine. Therefore, the development of the Ukrainian language and its introduction into all spheres of life should create grounds for establishing its statehood, acquiring authority and perspective, as well as ensuring the free development of the languages of national minorities, creating an optimal language environment in Ukraine. An important condition for the institute of the state language is the existence of legal acts that regulate it, as well as control bodies that monitor compliance with legal norms in this area.

The dissertation first offered an understanding of the administrative and legal foundations of the state language policy of Ukraine as mandatory provisions and fundamental principles of creating and implementing the state language policy, special means, methods, forms, mechanisms and procedures for its provision and protection; state language policy is defined as a part of national policy, an organic component of the state's political course, which is a system of political, legal and administrative measures aimed at regulating language relations, changing or preserving the language situation in the state; the prospects for the development of state language policy in

Ukraine in various spheres of social life are systematized and forecasted, the most important directions of state language policy are determined.

It has been proven that solving language problems in Ukraine requires a scientifically based combination of all promising, including pan-European trends and world experience in solving them.

The dissertation includes proposals for borrowing foreign experience in the administrative-legal regulation of language relations for Ukraine, which consists in determining the level of proficiency in the state language of officials, candidates for relevant state positions, employees in the field of education, judiciary, mass media, etc. It is noted that mechanisms, tools, measures, and levers are needed on the part of the state authorities in the field of implementation of legislative norms on language in practice. In particular, one of such levers that is actively used in many countries of the world are language quotas on television and radio. It is also important for Ukraine to adopt positive experience and encourage the study of the Ukrainian language, raise its authority among the population.

Using the example of foreign countries, it was concluded that a special state body should be created in Ukraine, which will be responsible for conducting language policy and will annually report to the public through the mass media about its achievements and current goals for the near future. Such a state body must interact with local state authorities and local self-government bodies regarding the implementation of the state language policy in order to obtain information related to the local language situation and plan language policy taking into account local characteristics.

It is justified that language problems must be solved taking into account the status of independence and sovereignty of Ukraine and its integration aspirations into the European community. The development and implementation of relevant laws requires an appropriate language policy to build upon. After all, individual domestic normative legal acts are fragmentary and cannot effectively define language relations as a whole. At the same time, the exclusive borrowing of foreign experience without taking into account Ukrainian international relations, to which lobbying of the interests of ethnic communities is added, makes it impossible to adopt a general document. If the language legislation is formed as part of the state language policy agreed in society and at the same time takes into account international legal standards, the risk of increasing tensions and violent conflicts is significantly reduced. Legislative provision of the state language policy requires, first of all, the solution of a number of tasks, in particular, the solution of language problems based on the consolidation of Ukrainian society in accordance with the Constitution of Ukraine.

Keywords: language policy, state (official) language, nation, administrative and legal regulation, regulatory and legal acts, administrative bodies, protection of language rights.

Підписано до друку 13.02.2024 р.
Формат 60x90/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублюкаторі.
Умов. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 1,0.
Зам. № А001-23. Тираж 100 прим.

Видавець та виготовлювач
Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль 46009

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 7284 від 18.03.2021 р.*

Видавничо-поліграфічний центр «Університетська думка»
вул. Бережанська, 2, м. Тернопіль 46009
тел. (0352) 51-75-72
E-mail: edition@wunu.edu.ua